

ALEXANDRU LAPEDATU. CONCEPȚIE ȘI METODA ISTORICĂ

Preocuparea de a-l încadra pe Alexandru Lapedatu într-un curent istoriografic și de a-i defini concepția istorică ne îndeamnă la o scurtă trecere în revistă a curentelor de idei care influențau istoriografia românească, ajunsă în a patra ei fază, sociologică și națională¹.

Până în anii 1860—1870, societatea românească era dominată de ideologia istoricilor participanți la revoluția din 1848. Ei luptaseră pentru independența și unitatea românilor ce locuiau pe teritoriul fostei Dacii. Prelungirea romantismului până la sfârșitul anilor '70 s-a datorat unui climat de efervescență politică și culturală determinat de Unirea Principatelor (1859). Împotriva abuzului de imaginație, a fanteziilor literare și a exagerărilor promovate de interesele patriotic-politice ale istoricilor romantici, se ridică societatea „Junimea”, fondată de Titu Maiorescu (1863). Pornind de la concepția „junimistă”, care cerea istoricului să fie un cercetător metodic al faptelor trecutului și să restituie adevărul fundamentându-l pe informații documentare și surse sigure, se dezvoltă, în istoriografia românească, o nouă direcție².

Noua „școală” istorică, ce s-a impus la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului al XX-lea, s-a constituit ca o reacție la exagerările romantice și criticismul sterp, practicat de gruparea „Junimii”³. Promotorii acestei direcții, Ioan Bogdan, Dimitrie Onciu, Nicolae Iorga⁴ ridică la rangul de probleme centrale preocupările de consolidare a caracterului științific al istoriei și de metodologie a istoriei. Aceste aspirații erau fenomene generale care au cuprins întreg continentul. Semnificativ este manifestul pe care-l lansează G. Monod în „La Revue Historique” (1876), inițiind o nouă școală, școala metodică. „L'école méthodique veut imposer une recherche scientifique écartant toute speculation philosophique et visant à l'objectivité absolue dans la domaine de l'histoire; elle pense parvenir à ses fins en appliquant des techniques rigoureuses concernant l'inventaire des sources, la critique des documents, l'organisation de tâches dans la profession”⁵. Ca știință pozitivă, conform manifestului lui, istoria urma să se constituie prin refuzul mode-

¹ I. Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale*, în *Scriseri alese*, București, 1968, p. 105.

² L. Boia, *Cinq siecles d'historiographie romaine. Introduction*, în *Theorie dans l'historiographie roumaine 1965—1979*, București, 1980, p. IX—XXX.

³ Al. Zub, „De la istoria critică la criticism. Istoriografia română la finele secolului XIX și începutul secolului XX”, București, 1985, p. 106.

⁴ Paul E. Michaelson, *The birth of critical historiography in Romania: The contribution of I. Bogdan, D. Onciu and C-tin Giurescu*, 1990 (extras, fără locul apariției și numele publicației, aflat în biblioteca Institutului de Istorie din Cluj-Napoca). Istoricul american îl consideră pe C. Giurescu ca fiind unul din fondatorii școlii critice de istorie.

⁵ Guy Bourde, Martin Hevre, *Les écoles historiques*, Edition du Seuil, Paris, 1983, p. 137.

lului compean și al filosofiei istoriei (Fustel de Coulanges). „Accentul cădea pe erudiție și pe metodă“ (H. Taine și E. Renan), ca mijloace de propășire a cunoașterii istoriei, iar aceasta se opunea deopotrivă speculației pure și ecletismului⁶.

Noul spirit care a transformat istoriografia românească a fost promovat de tinerii studenți români de la facultățile de istorie din marile centre europene: Paris, Berlin, Leipzig, Viena etc. Istorici ca Leopold von Ranke, Karl Lamprecht, G. Monod, E. Lavisse, Ch. Seignobos, Ch. V. Langlois, E. Renan, H. Taine, Ch. Bemont etc. i-au influențat atât pe cei care i-au cunoscut direct, cât și pe aceia care i-au citit și studiat, contribuind astfel la progresul istoriografiei.

Intr-o atmosferă de profesionalism și spirit critic, de cultivare a trecutului și a valorilor naționale, atmosferă în care istoricul este considerat „cărturar prin excelență“, un personaj respectat la toate nivelele, datorită rolului său în societatea românească⁷, se afirmă Alexandru Lapedatu.

În acest capitol de „concepție și metodă“ dorim să urmărim filiația concepției lui Alexandru Lapedatu, insistând pe reconstituirea orizontului de idei, programul trasat pentru studierea trecutului, tematica operei, metodele și instrumentele folosite în cercetare.

Din păcate, opera lui A. Lapedatu nu oferă, cu excepția a două lucrări — „*Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale*“ și „*Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*“ — alte repere teoretice în care să-și fi expus propria concepție istorică. Studiile cu pricina au fost scrise cu ocazia deschiderii „Cursului de Istorie Veche a Românilor“ la Universitatea din Cluj (6 nov. 1919) și la recepția în Academia Română (1923). Faptul că el a fost mai puțin interesat de aspectele teoretice ale istoriei, concentrându-se pe reconstituirea trecutului, îngreunează analiza operei sale. Aspecte esențiale ale concepției sale au fost răspândite în studiile de medievistică și în cuvântările rostite cu diferite ocazii, ce au fost publicate în revistele vremii.

Elocvență pentru fixarea orizontului său de idei este „lecțiunea de deschidere a Cursului de istorie veche a românilor“ (6 nov. 1919): „*Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale*“. Modelul lecțiilor inaugurale a fost introdus de M. Kogălniceanu și A. D. Xenopol în virtutea unui obicei ce venea din spațiul german⁸. Ele constituie un prilej în care un istoric își enunță programul de cercetare și-și definește concepția și metoda profesată.

Primul curs de istorie a românilor la Universitatea din Cluj „va conta — spune Lapedatu — ca un moment de seamă în dezvoltarea viitoare a istoriografiei române“⁹. Importanța acestui curs este comparată cu cel ținut de Mihail Kogălniceanu la Academia Mihăileană în 1843. Subscriind, în parte, la ideile profesate de acesta, Alexandru Lapedatu își sintetizează în „Lecțiune“ propriile atitudini și concepții

⁶ Al. Zub, *op. cit.*, p. 14.

⁷ Idem, *Istorie și finalitate*, București, 1991, p. 47.

⁸ Idem, *De la istoria critică la criticism...*, p. 167.

⁹ Alexandru Lapedatu, *Nouă împrejurări de dezvoltare a istoriografiei naționale*, în *Scrieri alese. Articole, cuvântări, amintiri*, Cluj-Napoca, 1985, p. 57.

relative la studiul trecutului, formulându-și ideile despre finalitatea istoriei.

Pentru toți istoricii care s-au afirmat la începutul secolului al XX-lea, studierea istoriei are ca scop, pe de o parte, cunoașterea trecutului (funcția cognitivă a istoriei), iar pe de altă parte, educarea românilor în spiritul respectării valorilor naționale și a trecutului, relevând unitatea etnică și culturală a tuturor românilor care trăiau pe teritoriul vechii Dacii (funcția pragmatică, formativă, civică a istoriei)¹⁰.

În epocă asistăm la o deplasare a accentului dinspre funcția formativă a istoriei spre aceea cognitivă, sub influența spiritului critic promovat de „școala critică”. Scopul impus de statutul de știință al istoriei era căutarea adevărului istoric. Studiarea trecutului este o acțiune de cercetare, de căutare a adevărului istoric „oricare și oricum ar fi el”¹¹. Această acțiune implică personalitatea și sistemul de valori pe care îl are istoricul, așadar are la bază respectul patriotic pentru valorile naționale și culturale ale poporului român. Tradițiile, trecutul glorios și unitatea etnică și culturală a tuturor românilor constituie o permanență a civilizației. Poporul român le-a moștenit și le-a îmbogățit în decursul veacurilor „realizând o admirabilă unitate de trai ce s-a menținut până în a doua jumătate a veacului trecut”¹². Alexandru Lapedatu este adeptul unei concepții bazate pe evoluționismul organic de sursă herderiană. Același concepție o regăsim la istoricii romantici (în special la M. Kogălniceanu), fapt ce denotă permanența ideilor promovate de acești istorici în istoriografia românească de la începutul secolului XX. „A clădi viața nouă pe cea veche” este un principiu de viață pentru generația lui Lapedatu¹³. El face parte din generația celor pentru care „conștiința unității și solidarității politice este o caracteristică a vieții”¹⁴, iar apartenența la concepția profesată de școala critică îl face să aibă un respect absolut pentru adevărul istoric.

Rostul istoriei este — pentru Lapedatu — de a contribui la cunoașterea trecutului aducând în felul acesta un plus de înțelegere asupra evenimentelor contemporane. Istoricul cunoaște faptele trecute, el este cel care deține o metodă de analiză a lor, devenind un magistrat atât pentru societatea în care trăiește, cât și pentru cea viitoare. „Deși rosturile istoriei rămân cantonate la ideea de legitimare a prezentului, ceea ce propune concepția lui istorică este o recuperare a trecutului românesc ardelean în temeiul adevărului. Astfel, cu toate că repere ale romantismului se perpetuează, prin raportări la Herder sau Mancini, în discursul istoric ne întâmpină o altă tablă de valori, ce aparține pozitivismului și spiritului critic”¹⁵.

Un factor esențial pentru definirea gândirii lui istorice survine de la nivelul unor factori politici legați de perioada antebelică, în care

¹⁰ Idem, *Câteva idei conducătoare în viața noastră românească*, în op. cit., p. 51.

¹¹ Idem, *Nouă împrejurări...*, p. 78.

¹² Idem, *Câteva idei conducătoare...*, p. 52.

¹³ *Ibidem*, p. 52.

¹⁴ Idem, *Nouă împrejurări...*, p. 64—65.

¹⁵ P. Teodor, *Istoriografia la Universitatea din Cluj*, în *Incursiuni în istoriografia română a sec. XX*, Oradea, 1995, p. 30.

Lapedatu și generația lui au fost implicați în lupta pentru realizarea idealului de unitate națională. Factorii politici și-au pus amprenta asupra tematicii studiilor istorice, determinându-l să nu abordeze numai probleme legate strict de istoria medievală, ci și unele aspecte legate de lupta pentru realizarea idealului de unitate națională. În felul acesta, prin întrebările pe care le pune trecutului și prin cunoașterea acestuia se realizează o acțiune de legitimare a prezentului. „Legitimitatea actualiei dominațiunii române — spune Lapedatu — în aceste părți capătă prin aceasta și o bază de drept istoric pe lângă aceea de drept etnic și politic, ceea ce trebuie pus în evidență, pentru că în acest caz istoria Transilvaniei, din punct de vedere românesc nu mai poate fi privită independent, ci, ca și aceea a Bucovinei și Basarabiei, în legătură organică, inițială, cu aceea a Țărilor Române”¹⁶.

La fel cu Nicolae Iorga, Alexandru Lapedatu acordă o importanță deosebită istoriei trăite, opera lui istorică fiind dublată de activitatea politică. Activitatea ziaristului de la „România Jună”, „Convorbiri literare”, „Sămănătorul” etc., acțiunile de la „Liga culturală” și prietenia cu ardelenii aflați la București denotă interesul pentru cunoașterea realităților cu care se confruntă societatea românească la începutul secolului XX, interes ce va sta la baza reconstituirii trecutului prin intermediul chestionării aprofundate și de amănunt a realității trecutului. În personalitatea sa și-au dat întâlnire interesul și pasiunea pentru restituirea adevărului istoric, pentru ca românii să se cunoască pe ei înșiși ca națiune prin intermediul istoriei și angajarea omului politic atent la cursul vremii. Experiența istoricului Lapedatu s-a dovedit a fi extrem de utilă politicianului de mai târziu, dovadă alegerea sa de patru ori în funcția de ministru al „Cultelor și Artelor”.

Istoria era pentru el marea carte în care se reflectă personalitatea unui popor care a luptat pentru îndeplinirea idealului de unitate națională, de aceea în calitate de profesor la Universitatea clujeană propune un program de cercetare „menit să studieze legăturile dintre Țările Române precum și originalitatea vechii culturi și civilizații românești”¹⁷. „Lecțiunea” de deschidere are, în acest sens caracterul unui program ce enunță prioritățile de investigare: istoria politică și socială, studiul instituțiilor românești și istoria culturală. Alături de aceste domenii, pe primul loc, este pusă acțiunea de culegere și publicare a izvoarelor, condiție esențială pentru progresul unei istoriografii: „studiile istorice și filologice alcătuiesc opera cea mai de seamă ce s-a elaborat la poporul român”¹⁸.

Un rol decisiv în conturarea unui program de publicare a izvoarelor le-a revenit profesorilor de la Universitatea din București: I. Bogdan, N. Iorga, D. Onciul și lui D. A. Sturdza, Ion Bianu de la Biblioteca Academiei Române. Publicarea vechilor cronici și a corpusurilor de documente s-a situat în prelungirea inițiativelor istoricilor romantici M. Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Alexandru Papiu Ilarian, Eudoxiu Hurmuzaki, Alexandru Odobescu etc.¹⁹. La în-

¹⁶ Alexandru Lapedatu, *Nouă împrejurări...*, p. 73.

¹⁷ P. Teodor, *Alexandru Lapedatu, istoric al românilor*, în *op. cit.*, p. 37.

¹⁸ Alexandru Lapedatu, *op. cit.*, p. 70.

¹⁹ *Ibidem*, p. 67—68.

ceput de secol această inițiativă era vitală pentru istoriografia românească, ce tindea spre perfecționarea instrumentarului de lucru, a metodelor de cercetare și spre fundamentarea reconstituirii istoriei pe informațiile furnizate de documente. Studiul lui N. Iorga din volumul omagial dedicat lui D. A. Sturdza (1903)²⁰ și cel al lui I. Bogdan dedicat „istoriografiei române și problemelor ei actuale” (1905)²¹ ilustrează cât de necesară era această acțiune. Amândoi istoricii erau de părere că Academiei îi revenea rolul central, ea putea să pregătească „tineri competenți, harnici și dezinteresați”²², iar Alexandru Lapedatu, Vasile Pârvan etc. se aflau printre acești tineri.

Șaisprezece ani mai târziu, la deschiderea cursului de Istorie veche a românilor, Alexandru Lapedatu trasează un program similar menit să continue acțiunea de publicare a izvoarelor. Acest punct din programul lui Lapedatu poate fi explicat prin două aspecte. Primul dintre ele s-a conturat în urma anilor în care a lucrat la inventarierea și catalogarea documentelor de la Biblioteca Academiei. Experiența lui în domeniul editorilor de documente se observă din cele două critici pe care le face lui Ion Ionescu-Gion²³ și Ștefan Nicolăescu²⁴, în care dă câteva exemple referitoare la editarea corectă a izvoarelor, tehnică ce reclamă cunoștințe de limbă slavonă și latină, de paleografie și istorie necesare pentru a traduce, data și adnota documentele și „simțul și cunoștința” limbii noastre pentru a da traducerilor construcția intimă și particulară documentelor și scrisorilor vechi românești²⁵.

Al doilea aspect reliefează faptul că *reconstituirea trecutului susținut de informațiile documentare poate conferi legitimitate prezentului*. „Atunci studiul desfășurării istorice unitare a întreg neamului românesc se impunea ca un postulat al viitoarei noastre unități politice; azi acest studiu se impune ca o necesitate a însăși acestei unități care dintr-o problemă a viitorului s-a prefăcut într-o realitate a prezentului”²⁶. De aceea, „mai e mult, foarte mult de lucrat atât pentru culegerea și publicarea izvoarelor, cât și pentru completarea și refacerea cunoștințelor noastre istorice pe baza acestor nouă izvoare”²⁷.

Raportarea formației sale la școala critică, contactul cu noile informații furnizate de documente explică orientarea lui Alexandru Lapedatu spre studierea istoriei politice. „Căci, cu toate că această istorie e bine și amănunțit cunoscută, totuși din bogatul material ce s-a publicat și așteaptă a mai fi publicat se pot și se vor putea stabili și preciza nu numai faptele și evenimentele necesare expunerii sale pragmatice, ci și anumite aspecte ale ei, puse în lumină în timpul din urmă. Într-adevăr,

²⁰ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, București, 1903.

²¹ I. Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale*, în *op. cit.*, p. 105.

²² N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea...*, p. 126—127.

²³ Alexandru Lapedatu, *Documente istorice din Arhivele Brașovului. Răspuns la o critică*, București, 1903.

²⁴ Idem, *O nouă publicație de documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în secolele XV—XVI. Recenziune*, extras din *Convorbiri literare*, an XL, București, 1906.

²⁵ *Ibidem*, p. 10.

²⁶ Idem, *Nouă împrejurări...*, p. 66.

²⁷ *Ibidem*, p. 71.

cu cât s-a pătruns mai adânc în cunoașterea trecutului Țărilor Române, cu atât s-a văzut mai bine că viața lor politică a avut, în istoria Orientului european, o însemnătate mult mai mare decât se credea²⁶.

Aplecarea spre studierea istoriei politice — considerată „cel mai important tărâm de studii”²⁹ — reprezintă o direcție dominantă a operei sale istorice, chiar dacă, ulterior, se ocupă de probleme de istorie a artei medievale și de istorie culturală.

Încă din perioada studiilor, Lapedatu abordează problematica spinosă și dificilă, inițiată de A. D. Xenopol și D. Onciul, a începuturilor statelor feudale românești, „întrebând” documentele despre realitatea informațiilor furnizate de legende și de cronici. Soluțiile oferite de studiile „*Marghita doamna Negrului Vodă*”³⁰ și „*Cum s-a format tradiția națională despre originile Țării Românești*”³¹ nu sunt definitive, ci reprezintă „un pas mai departe spre luminarea problemei originilor Țării Românești — obținute nu prin complicare, ci prin simplificarea în analizare și interpretare a elementelor acestei probleme, singura, de altminteră, prin care se poate ajunge la capătul unei lucrări începute cu atâta ardoare și continuate, cu stăruință de câteva generații de merituosi și iluștri cercetători”³².

Studiile de istorie politică medievală îl prezintă pe Alexandru Lapedatu ca un istoric atent la spiritul timpurilor. Interesul pentru cunoașterea Evului Mediu este determinat de faptul că în această perioadă s-au pus bazele civilizației românești. Micromonografiile dedicate lui Ștefan cel Mare, Vlad Vodă Călugărul, Radu cel Frumos, Radu cel Mare, Mihnea cel Rău, Mihai Viteazul, episcopia Strehaiei, capitalelor Țărilor Române: Baia și Argeș³³ etc., denotă concentrarea pe studierea istoriei secolelor XV—XVI. El a intenționat să reconstituie monografic unele domnii de plan secund. Necesitatea reconstituirii istoriei secolelor XV—XVI fusese susținută mai întâi de N. Iorga, care făcea mențiunea că aceste două secole ar fi fost cel mai puțin cunoscute. Din păcate angajarea sa la Biblioteca Academiei și la Comisia Monumentelor Istorice a făcut imposibilă realizarea acestui plan³⁵.

Metodologic, studiile sale de istorie politică sunt ilustrative pentru modul în care se făcea cercetarea și se scria istoria la începutul secolului XX. D. Onciul, de la care și-a însușit metoda de lucru, i-a coordonat și primele studii. Întrebările pe care le pune trecutului sunt sugerate

²⁶ *Ibidem*, p. 71—72.

²⁹ *Ibidem*, p. 72.

³⁰ Idem, *Marghita, doamna Negrului Vodă. Studiu istoric*, în *Un mănunchi de cercetări istorice*, București, 1915, p. 5—15.

³¹ Idem, *Cum s-a alcătuit tradiția națională. Despre originile Țării Românești*, Comunicare făcută la Academia Română, în ședința de la 21 septembrie 1923, extras din *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj, 1923; publicată și în extras, București, 1924.

³² *Ibidem*, p. 313—314.

³³ Pentru informații detaliate, asupra numărului lucrărilor de istorie medievală, vezi Ioachim Crăciun, *Alexandru Lapedatu, Studiu bibliografic*, în *Frații lor Alexandru și Ion Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1936, p. XXX—XLIII.

³⁴ Al. Lapedatu, *Scrieri alese...*, p. 182 și P. Teodor, *Al. Lapedatu, istoric al românilor*, în *op. cit.*, p. 37.

³⁵ *Ibidem*, p. 182.

de informațiile furnizate de documentele pe care le-a inventariat la Biblioteca Academiei sau din studierea corpusurilor de documente din colecția Hurmuzaki sau cele publicate de Andrei Veress, N. Iorga, I. Bogdan etc. Printr-o analiză critică, fiecare informație furnizată de document era folosită cu eficiență. Se evidențiază la Lapedatu aplecarea spre o cercetare de amănunt, sugestie oferită de Iorga elevilor săi, amănuntul fiind considerat „o fereastră mai mare sau mai mică deschisă asupra întregii lărgimi a câmpului din față”³⁶. Alexandru Lapedatu se apleacă asupra amalgamului de informații pe care le deține cu o gândire sistematică și sintetizatoare, organizându-le pentru a răspunde întrebării pe care o adresează întregului corpus de fapte al trecutului.

Toate studiile sale au o construcție similară: după o introducere în problematică (cadru general) referitoare la evenimentele pe care le descrie, urmează o expunere în capitole separate „pe săltărașe” a vieții economice, sociale, administrative, a relațiilor diplomatice și a celor politice insistând asupra tensiunilor și conflictelor. Importantă în această istorie este personalitatea voievodului, singura capabilă să decidă cursul evenimentelor. La sfârșit, este adăugat un capitol de „viață culturală”, ce pune accentul pe ctitoriile bisericești ale domnului sau ale boierilor și episcopilor „patroni” ai actului de cultură.

Semnificative pentru acest tip de studii sunt monografiile dedicate lui Vlad Vodă Călugărul, Radu cel Frumos, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul etc. Fiecare studiu urmărește strict problema propusă fără divagații, susținându-și fiecare afirmație cu citate din documente. Astfel aparatul critic de la subsolul lucrărilor devine extrem de bogat. Sunt reproduse documente și scrisori latinești și slavone (în ultimul caz în traducere românească) indicând exact locul de unde a fost extrasă informația. Bogăția aparatului critic, modul în care informațiile sunt selectate și analizate face ca notele de subsol să apară ca un studiu secundar. Informațiile extrase din documente sunt comparate între ele, ceea ce denotă o personalitate erudită cu vaste cunoștințe în domeniul istoriei medievale. Comparația devine necesară pentru istoricul care este conștient de valoarea subiectivă a documentelor, ce sunt produsul activității omului. Din această cauză informațiile din documente sunt confruntate cu cele oferite de arheologie, numismatică, heraldică, diplomatică, istoria artei și, nu în ultimul rând, de filologie.

Lucian Boia remarcă următoarele calități ale istoricului Lapedatu: „un istoric foarte minuțios, întotdeauna bine documentat, precis și sobru în expunere, mai mult apropiat de școala critică decât de tradiția transilvăneană. Exactitatea și claritatea sunt marile lui calități”. Nu l-au interesat, în general, problemele teoretice sau studiile de sinteză. Toate lucrările rămase de la el tratează perioade sau probleme de amănunt”³⁷.

Restituirea faptelor se face foarte obiectiv, încercând să elimine subiectivitatea istoricului, conștient de faptul că un istoric nu descoperă numai faptele și causalitatea lor, ci le și relaționează atât unele cu altele, cât și cu conștiința sa. Studiile rezultate sunt sobre, precise, științifice, urmărind adevărul istoric „oricare și oricum ar fi el”, fără a dezminți

³⁶ Al. Zub, *De la istoria critică...*, p. 199.

³⁷ Lucian Boia, *Evoluția istoriografiei românești*, București, 1976, p. 299.

însă talentul său literar. La fel cu N. Iorga, Alexandru Lapedatu aprecia frumusețea scrierilor istorice, armonia și moralitatea lor. El remarcă „necesitatea unei arte de a prezenta rezultatul studiilor și cercetările întreprinse, nu numai clar și metodic, dar cât mai interesant și instructiv, mai plăcut și atrăgător, mai viu și mai animat...”³⁸. Elocvente, pentru modul în care Lapedatu își scria studiile, sunt cuvântările ținute cu diferite ocazii în perioada ministeriatului. În aceste cuvântări erudiția istoricului se întâlnește cu abilitatea oratorului, cu modestia și patriotismul cetățeanului și cu talentul literatului³⁹.

Alexandru Lapedatu nu a scris doar o istorie factologică, el și-a îndreptat privirile spre cultura și arta medievală ecleziastică, considerată ca un rezultat al creației spirituale a poporului român. „Adiacent studiilor din sfera medievisticii, în legătură cu activitatea lui la Comisia Monumentelor Istorice s-a constituit un adevărat florilegiu de articole de istoria artei medievale ecleziastice despre mănăstirile din Țara Românească și Moldova, despre meșterii bisericilor și cetăților medievale, icoanelor, inscripțiilor etc.”⁴⁰. Considerăm aceste studii ca fiind deosebit de importante pentru reconstituirea profilului istoricului.

Așa cum am menționat, orientarea spre studierea istoriei artei a fost determinată de angajarea sa în funcția de secretar al Comisiei Monumentelor Istorice și de funcția de redactor al Buletinului Comisiei Monumentelor Istorice (1908). Timp de opt ani — până la începerea primului Război Mondial — cât a deținut aceste funcții, a reușit să dea Buletinului o „personalitate” specială remarcată în calitatea studiilor publicate în el, în prezentarea grafică deosebită a Buletinului și în concepția de care istoricul a fost animat în timpul publicării lui. Buletinul trebuia să devină o arhivă a spiritualității românești, spiritualitate oglindită în monumentele de artă cercetate. În felul acesta se contribuia la progresul studiilor istorice, artistice și arhitectonice. Cultivarea acestui gen de studii constituia, din punctul de vedere a lui Lapedatu, „o caracteristică, cel puțin în domeniul științelor morale, a culturii generale a timpului”⁴¹.

Spiritul sistematic și riguros al lui Lapedatu, împletit cu un profund interes pentru destinul monumentelor istorice, este prezent în toate studiile pe care le publică în Buletin. Credincios formației sale de istoric medievist și adept al metodei pozitivistice, el documentează evoluția istorică a monumentelor aflate în planurile de restaurare ale Comisiei Monumentelor Istorice: mănăstirile Comana, Hurezi, Proboata, Clinea, Cozia, Baia, Bistrița (Vâlcea), bisericile din Bălteni, Ludești, mănăstirea Radu Vodă și biserica Bucur din capitală etc., valorificând toate informațiile documentare, inscripțiile, pisaniile și picturile murale pe care

³⁸ Al. Lapedatu, *Răspuns la discursul de recepție la Academia Română a lui Gheorghe I. Brătianu, pe tema „Nicolae Iorga, istoric al românilor”, în Scrieri alese...*, p. 110 și N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, București, 1944.

³⁹ Al. Lapedatu, *Miscellanee. Cuvinte comemorative, panegirice, ocazionale și politice*, București, 1925, 217 p.

⁴⁰ P. Teodor, *Alexandru Lapedatu, istoric al românilor...*, în *op. cit.*, p. 38.

⁴¹ *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice (B.C.M.I.)*, I, 1908, București, p. 6.

le cercetează. Uneori, studiile sunt însoțite de scurte descrieri arhitectonice care pun în lumină cunoștințele sale de istoria artei⁴².

Metoda de lucru a acestor studii este identică cu cea folosită în cele de medievistică. Aparatul critic foarte bogat, faptul că și în acest caz cercetarea este fundamentată pe documente, scrisori de epocă inedite sau publicate de Iorga, I. Bogdan etc. îl fac pe profesorul P. Teodorescu să afirme că studiile sale despre meșterii bisericilor moldovene și din Țara Românească din sec. XV—XVI nu se limitează la introducerea în cadrul cercetării a unei problematice speciale, ci se remarcă prin metoda care o practică și anume aceea a „mărturiilor speciale” documentare..., cercetările sale au îngăduit reconstituirea relațiilor artistice din spațiul românesc cu țările învecinate și în general cu istoria artei europene⁴³.

Alexandru Lapedatu nu analizează întreg ansamblul culturii medievale ci doar felii ale ei: arta medievală ecleziastică, cultura monastică, mentalitatea populară sunt doar câteva aspecte abordate. El nu a intenționat să fie un istoric al culturii, dar contactul cu documentele și manuscrisele vechi, informațiile furnizate de ele, ucenicia la „școala” lui I. Bogdan și N. Iorga și prietenia cu ei l-au direcționat spre abordarea acestui gen de istorie care nu privește numai la seria evenimentelor politice, ci încearcă reconstituirea unui tablou cât mai complet al trecutului.

Interesant este faptul că Lapedatu leagă istoria culturală cu istoria Bisericii: cultura medievală românească este indisolubil legată de biserică și de spiritualitatea creștină, cele mai multe studii de istorie culturală oferind date despre dezvoltarea culturii monastice, despre răspândirea și circulația cărților de cult și dogmă. Semnificative sunt cataloagele de manuscrise de la mănăstirile moldovene Bisericiani și Râșca, de la Dălhăuți etc.⁴⁴. Profund influențat de gândirea lui N. Iorga, notele sale de subsol trimit la lucrările marelui istoric, chiar modelul de catalog îi este cu certitudine sugerat de către marele istoric⁴⁵.

Interesat de traducătorii și copiii cărților de cult și de circulația acestor cărți, Alexandru Lapedatu valorifică informațiile insolite din manuscrise și surprinde, cu o deosebită satisfacție, procesul de înlocuire a limbii slavone și grecești din cărțile de cult și dogmă cu limba română din secolul al XVIII-lea. Apariția „*tălmăcitorilor pe rumânie*” îl „determină” să le schițeze portretul acestor „învățați” români: *Damaschin episcopul și dascălul*⁴⁶, *Popa Floru, logofătul Mihălcea Litterati*⁴⁷, căr-

⁴² Vezi Anca Gogăltan, *Activitatea publicistică a lui Alexandru Lapedatu ca secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice*, în *Ars Transilvaniae*, Cluj-Napoca, II, 1982, p. 205—212.

⁴³ P. Teodor, *Alexandru Lapedatu istoric al românilor*, în *op. cit.*, p. 39.

⁴⁴ În toamna anului 1904 Alexandru Lapedatu îl însoțește pe administratorul „Casei bisericilor”, Petre Gârboviceanu, în vizită la mănăstirile moldovene Râșca, Bisericiani etc., achiziționând pentru Biblioteca Academiei Române manuscrisele păstrate în bibliotecile acestor mănăstiri. Al. Lapedatu este însărcinat să întocmească cataloagele acestor manuscrise.

⁴⁵ Al. Lapedatu, *Manuscrisele de la Bisericiani și Râșca*, București, 1904, p. 5—6.

⁴⁶ Idem, *Damaschin episcopul și dascălul. Traducătorul cărților noastre de cult*, București, 1906, extras din *Convorbiri literare*, an. XL, p. 3—21.

⁴⁷ Idem, *Manuscrisele de la Bisericiani...*, p. 34.

turarii ardeleni Ioan și Radul Duma⁴⁶ etc., evidențiind atmosfera culturală a epocii și respectul și prețuirea de care se bucurau cărțile în epocă.

Un ultim aspect pe care ne-am propus să-l abordăm în acest capitol de concepție și metodă ar fi cel legat de poziția lui Al. Lapedatu față de filosofia istoriei și aceasta cu atât mai mult cu cât poziția sa în această privință este departe de a fi explicită, abordările anterioare omițând acest aspect.

Se știe că școala critică⁴⁹ a manifestat un refuz aproape ostentativ față de filosofia istoriei, aceasta datorită abuzurilor filosofiei în raport cu istoria. Al. Zub remarcă „două atitudini semnificative în istoriografia românească la sfârșitul secolului XIX: una de respingere a oricărei filosofii aplicate în acest domeniu și de reconsiderare a istoriei la nivel pragmatic, ameliorând treptat instrumentarul de care dispune; alta de regândire a statutului epistemic al istoriei, nu pe bază speculativă ci pornind de la praxis⁵⁰”.

Concepția lui Alexandru Lapedatu despre universul istoric și despre Istorie ca disciplină se formează în timpul studiilor sale la București cu D. Onciul, I. Bogdan și N. Iorga. Având în vedere formația sa, nu este surprinzător faptul că nu adoptă o poziție fermă în interiorul unui sistem de filosofie a istoriei⁵¹, fiind, mai degrabă, un reconstituitor al faptului istoric decât un teoretician. Pentru el reconstituirea trecutului este o modalitate de a surprinde faptele umane ale trecutului, modul în care ele au fost trăite de oamenii reali, pornind de la anumite intuiții ale istoricului la care se adaugă o riguroasă disciplină. Istoricul are nevoie, în afară de disciplină, erudiție și un vast orizont cultural, „de calitate, daruri, care nu vin din afară, de la pregătirea intelectuală, ci dinlăuntru, de la dispozițiuni innăscute, și anume — acea rară intuiție ce oferă istoricului posibilitatea de a pătrunde și înțelege chestiuni, care pe calea documentației obișnuite ori a logicii nu pot fi lămurite și dezlegate, ori de a vedea și descoperi, mai repede și mai lesne, lucruri pe care alții nici măcar nu le întrezăresc ori le rămân necunoscute⁵²”.

Nu se poate spune despre Alexandru Lapedatu că ar fi fost un istoric lipsit de idei, deoarece multitudinea studiilor sale prezintă un om profund interesat de studiul trecutului și de reconsiderarea adevărului „oricare și oricum ar fi el“, descrierea evenimentelor făcându-se exact așa cum s-au petrecut în trecut. Istoricul, ca și ochi al Providenței, planează deasupra evenimentelor, apoi pătrunde în situațiile pe care le prezintă. El narează evenimentele așa cum au fost trăite, după ce în prealabil și-a adunat un material documentar pe care l-a organizat și selectat după anumite criterii ce țin de datele personalității sale, de filosofia sa de viață și nu în ultimă instanță de implicarea sa în viața politico-

⁴⁶ Idem, *Doi cărturari brașoveni din secolul al XVIII*, București, 1915.

⁴⁹ A. D. Xenopol a scris *Les principes fondamentaux de l'histoire*, în care preciza că nu urmărește crearea unui sistem de filosofie a istoriei; N. Iorga refuză și el, ostentativ, orice filosofie a istoriei; I. Bogdan și D. Onciul, la rândul lor, nu propun nici ei un sistem de filosofie a istoriei, ei pun accentul pe reconstituirea faptelor trecutului.

⁵⁰ Al. Zub, *De la istoria critică...*, p. 14.

⁵¹ *Ibidem*, p. 201.

⁵² Al. Lapedatu, *Răspuns la discursul de recepție al lui Gh. I. Brătianu...*, p. 109—110.

socială. În felul acesta stă la egală distanță de primejdia înecării într-o factologie lipsită de perspective și de ispita elaborării unei teorii anterioare oricărui contact cu faptele.

Opera lui de istorie politică medievală, consacrată secolelor XV—XVI denotă un orizont cultural, spirit critic și „obișnuința de a privi lucrurile sub specia istoriei, istoria fiind ea însăși o metodă de gândire”⁵³.

În finalul studiului dorim să punem încă odată în valoare locul și rolul istoricului Alexandru Lapedatu în istoriografia românească. Acum, când traversăm o perioadă de regândire a istoriei și istoriografiei românești, numele lui Alexandru Lapedatu exprimă o realitate ce acoperă o activitate dintre cele mai semnificative: cea de istoric și de om politic. Puțini istorici au reușit să se implice în viața politică din dorința de a construi o „România prosperă și liniștită” și să se detașeze în același timp de politică pentru a scrie o istorie care să respecte „adevărul istoric oricare și oricum a fost el”. Această calitate este un apanaj al marilor istorici, a căror operă și activitate este prețuită pe măsura scurgerii timpului.

Alături de D. Onciul, I. Bogdan, N. Iorga, G. Giurescu, V. Pârvan, I. Ursu, Ilie Minea, D. Russo etc., Alexandru Lapedatu a făcut parte din galeria marilor istorici care, la cumpăna dintre secolul XIX și XX a așezat istoriografia noastră pe temeiurile sigure ale erudiției critice.

Opera lui de istorie politică medievală, consacrată secolelor XV—XVI (perioadă mai puțin cunoscută la începutul carierei sale de istoric), este definitorie pentru un spirit erudit, dedicat restituțiilor critice — pe temeiul izvoarelor inedite — ale monografiilor domnilor Țării Românești din secolele XV—XVI. Studiile sale sunt reprezentative pentru o istoriografie care preluase ideile pozitivismului francez și german (în special ale lui Leopold von Ranke, G. Monod etc.), cultul pentru document și filologia de text, racordând, prin studiile sale istorice, istoriografia românească la cea universală.

Opera lui Alexandru Lapedatu poate fi pe deplin înțeleasă în măsura în care este raportată la contextul istoriografiei naționale, la ceea ce s-a realizat prin metoda riguroasă, spiritul critic și erudiție pe tărâmul unei discipline în care mai dăinuia spiritul vechii școli romantice. „Astfel el se înscrie alături de D. Onciul, I. Bogdan, V. Pârvan, Demostene Russo, G. Giurescu în direcția maioreșciană a căreia cu deosebire Ioan Bogdan i-a dat viață atunci când „Convorbirile Literare” devin cu precădere o revistă a spiritului critic în istorie”⁵⁴.

Atașat școlii critice, el s-a orientat influențat de D. Onciul spre studierea istoriei politice a Evului Mediu. Credincios metodei de lucru a profesorilor, sub îndrumarea lui I. Bianu, s-a ocupat cinci ani la B.A.R. de problema spinoasă a inventarierii și publicării documentelor și manuscriselor. Meritul lui constă în a-și fi bazat toate studiile pe surse documentare editate sau inedite, valorificând și comparând cele mai mici detalii din informațiile furnizate de acestea. În acest domeniu, spiritul critic și sobru, gândirea sintetizatoare și ordonatoare s-au desfășurat cel

⁵³ Al. Zub, *De la istoria critică ...*, p. 206.

⁵⁴ P. Teodor, *Erudiție și istorie la Constantin Giurescu*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, Cluj-Napoca, 1977, p. 66.

mai pregnant. Lectura studiilor sale de istorie politică și de istorie a artei medievale este și va rămâne un bogat izvor de informație. Evidențe sunt în acest sens studiile sale publicate în „Convorbiri Literare“ și în *B.C.M.I.*, studii ce mărturisesc apartenența lui la școala critică.

Reconstituirea monografică a domniilor Țării Românești în secolul XV—XVI, evidențierea liniei politice de echilibru între creștini și turci inițiate de aceștia precum și a rolului pe care „grupările boierești“ îl au în această politică constituie piatra unghiulară a operei sale. La acestea pot fi adăugate și alte două aspecte ale operei sale de medievist: primul legat de istoria artei medievale și al doilea de istoria culturală a secolului XVIII.

În primul caz, opera de pionierat ce a constatat în reconstituirea istoricului monumentelor de artă ecleziastică și civilă a avut ca rezultat elaborarea unei concepții originale în ceea ce privește receptarea lor ca „document“ și restaurarea și conservarea lor. În calitatea lui de președinte al C.M.I.T. și de profesor la Universitatea clujeană — mai ales prin faptul că a numit ca membri C.M.I.T. pe profesorii Universității și pe directorii unor renumite muzee din Transilvania și Banat — a realizat o unitate organică între Comisie, Universitate și Muzee, impulsționând studiile istorice și punând bazele noii școli istorice clujene. Astfel Alexandru Lapedatu a pus în practică concepția modernă de integrare a învățământului cu cercetarea științifică și cu activitatea culturală.

Al doilea aspect pe care opera sa de medievist îl relevă este cel al unității culturale românești. Reconstituirea trecutului cultural pe baza surselor reliefează atât erudiția istoricului, modul în care a înțeles responsabilitatea pe care o implică restituirea trecutului prin valorificarea documentelor, cât și idealurile de împlinire a dezideratelor de realizare a unității culturale și politice de care erau animați el și generația sa. Prin studiile sale vorbește atât eruditul cât și istoricul familiarizat cu problematica istoriei culturale. Acestea denotă un orizont cultural larg și orientarea desăvârșită în sursele literaturii românești care-l ajută să aibă o viziune de ansamblu asupra originalității vechii culturi românești.

Importanța pe care Alexandru Lapedatu o acordă reconstituirii trecutului denotă un istoric atent la spiritul vremii sale care precede marea împlinire națională din 1918. Din această cauză multe din studiile sale — în special cele legate de Conferința de Pace de la Paris — vin să legitimeze prezentul. Factorii politici și-au pus amprenta asupra tematicii studiilor lui Lapedatu, determinându-l să se orienteze, după 1923, spre studierea problemelor de istorie modernă și contemporană.

Studiile lui Alexandru Lapedatu de istorie politică, istoria artei medievale și istorie culturală oferă cercetătorilor o importantă masă documentară și un model de analiză. Pentru școala istorică clujeană, opera lui Alexandru Lapedatu, spiritul său critic și capacitatea organizatoare sunt un exemplu. El a fost în ambianța clujeană o prezență care a format și modelat generații de cercetători și profesori.

ALEXANDRU LAPEDATU — MEDIEVALIST HISTORIAN.
CONCEPTION AND HISTORICAL METHOD

(Abstract)

Alexandru Lapedatu is a remarkable historian and politician who contributes through his research on historical fields and through political activities during 1918—1947 to the progress of historical science and to the development of the Romanian state which his generation has founded.

At the beginning of the century, the Romanian historiography, dominated at the time by the spirit of historical positivism, aspired to settle the research on a new documentary basis, on the critical spirit originating in text hermeneutics, by which not only updating of the information could be achieved, but also a reconstitution of historical facts, in keeping with the precepts of the European — German and French — positivist seminars.

Al. Lapedatu was a student of Nicolae Iorga, Dimitrie Onciul and Ion Bogdan. His training in the spirit of critical school explains his work as medievalist in terms of themes and methodology. As we can see from his studies of the Middle Ages, he was interested in political history. He wrote small monographs of Radu cel Frumos, Vlad-Vodă Călugărul, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, the capitals of Rumanian countries (Argeș, Baia), the diocese of Strehaia, the tradition regarding the founding of the state of Wallachia, all published as a part of a series of contribution to military history and history of the relations with neighboring countries specially during the 15th—16th centuries. Besides his medievalistic studies he wrote about the historical past of medieval fortresses, monasteries of Wallachia and Moldavia, about the artisans of the churches, icons, inscription, etc.

Methodologically, his studies are illustrative for the way the historians questioned the past and wrote history at the beginning at the XXth century. His questions addressed to the past are suggested by the unpublished and published documents from the Library of the Romanian Academy and mainly the result of his activity at the Committee for Historical Monuments. All his studies are dealing with minutest problems offering precious and precise information about the political events, information given by the documents he studied.

Alexandru Lapedatu's opera presents an historian deeply interested in the study of the past, who has a method of research and a wide cultural horizon.